

Костянтин Марисюк

Національний університет “Львівська політехніка”,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
ORCID: 0000-0002-7483-3836

ОБ’ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СПІВУЧАСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННІ

<http://doi.org/10.23939/law2022.34.160>

© Марисюк К., 2022

Проаналізовано об’єктивні ознаки співучасті у кримінальному правопорушенні.

Доведено, що співучасть є тільки там, де в злочині беруть участь дві і більше осіб, до того ж кожна з цих осіб повинна бути наділена ознаками суб’єкта кримінального правопорушення, тобто бути фізичною особою, осудною і досягти віку кримінальної відповідальності. Саме тому і вчиненням декількома особами єдиного кримінального правопорушення слід вважати тільки винну діяльність суб’єктів кримінального правопорушення.

Зміст спільності як об’єктивної ознаки кримінального правопорушення включає: а) самі діяння співучасників, їх специфіку і взаємопов’язаність, водночас сукупність функціональних зв’язків за умисного створення умов і безпосередньо під час вчинення кримінального правопорушення в співучасті є необхідним елементом узгодженості та показником ступеня згуртованості співучасників; б) залежно від типу наслідків, можна виділити два види спільності: цілеспрямовану діяльність декількох суб’єктів і побічну діяльність декількох суб’єктів. Перший вид – традиційна співучасть із прямим умислом, за якого кожний співучасник бажає настання спільного результату, що інкримінується кожному співучаснику. Другий вид пов’язаний із наявністю побічного конкретизованого чи невизначеного наслідку, що знаходиться за межами бажаного (це співучасть із непрямим умислом); в) спільність існує на двох рівнях: участь кожного співучасника у вчиненні кримінального правопорушення – проста співучасть і сукупна спільна діяльність всіх співучасників – групові кримінальні правопорушення; г) причинний зв’язок між діями кожного співучасника і спільним протиправним наслідком (у кримінальних правопорушеннях із матеріальним складом), а саме протиправні наслідки спричиняються спільними зусиллями всіх спільно діючих співучасників.

Ключові слова: співучасть, група осіб, кримінальна відповідальність, права, обов’язки.

Постановка проблеми. У будь-якій системі наукового знання є проблеми, інтерес до яких постійний і не залежить від зміни наукової парадигми. Для кримінального права однією з таких проблем є проблема співучасті у кримінальному правопорушенні.

Підвищена суспільна небезпека кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті, очевидна. Групова та організована злочинність в Україні здатна виступати не тільки в ролі продукту

негативних соціальних умов економічного, політичного, правового, морального спрямування, але і як один із найпотужніших факторів, що впливають на спрямованість і темпи суспільного розвитку, вона стала загрозою національній безпеці.

Аналіз кримінального законодавства про співучасть в Україні показує, що вітчизняне кримінальне законодавство є відносно повним і системно розробленим, чого немає в низці західних країн, проте його не можна розглядати як завершене, адже багато питань співучасті у кримінальному правопорушенні досі залишаються спірними, що створює певні труднощі як для кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті, так і для індивідуалізації відповідальності і покарання.

Аналіз дослідження проблеми. Питання співучасті слугували предметом наукових розвідок багатьох вітчизняних науковців, таких як В. Борисов, В. Бурдін, Ф. Бурчак, П. Матишевський, Г. Новицький, В. Сташис та ін.

Незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених проблемам співучасті загалом, а також ознак останньої зокрема, значна кількість питань і досі залишається спірними та не знаходять одностайності у колах науковців та практиків.

Мета статті. Усвідомлюючи, що в межах однієї короткої наукової статті неможливо розкрити всі питання, пов'язані з усіма підходами до настільки широкої та багатогранної теми, ми звернемо увагу лише на найбільш значимі та цікаві, на нашу думку, питання, та й то лише у частині базових положень, залишивши все інше для подальших наукових розвідок.

Виклад основного матеріалу. Як особлива форма протиправної діяльності, співучасть характеризується об'єктивними ознаками, що дають можливість відмежувати співучасть від простого випадкового збігу обставин і часу у вчиненні одного і того ж кримінального правопорушення [1, с. 67].

Об'єктивні ознаки співучасті характеризуються: а) кількісною ознакою; б) якісною ознакою; в) єдиним протиправним наслідком для всіх співучасників; г) причинним зв'язком між діями співучасників і єдиним протиправним результатом [2, с. 34]. Останні дві ознаки є необхідними для кримінальних правопорушень з матеріальним складом.

Практично всі дослідники проблеми співучасті розрізняють дві основні об'єктивні ознаки співучасті: а) кількісну – участь у кримінальному правопорушенні декількох (не менше двох) суб'єктів; б) якісну – спільність здійснення кримінального правопорушення.

У кримінальному праві суб'єкт – це індивід, який досяг встановленого законом віку кримінальної відповідальності, осудний і здатний нести кримінальну відповідальність або, інакше кажучи, є суб'єктом кримінального правопорушення. Особи, які не володіють цими ознаками, не можуть бути співучасником кримінального правопорушення.

Аналіз кримінально-правової літератури свідчить, що таке розуміння кількісної ознаки об'єктивного аспекту співучасті є безспірним. Але П. Тельнов вказує на окремі спроби “сконструювати співучасть при одному осудному суб'єкті” [3, с. 124], посилаючись на Р. Галіакбарова, який вважав, що співучасть можлива і в ситуації, коли в числі осіб, що беруть участь у кримінальному правопорушенні, одна особа є неосудною або не досягла віку, з якого за законом настає кримінальна відповідальність.

На їхню думку, не менше двох осудних осіб і таких, що досягли віку кримінальної відповідальності відповідно до закону, необхідно для співучасті лише в тих випадках, коли закон передбачає вчинення кримінального правопорушення злочинною групою, вказуючи на це як на ознаки основного складу. В інших ситуаціях, коли в законі не йдеться про вчинення кримінального правопорушення групою осіб ні як основної, ні як кваліфікуючої ознаки, для визнання співучасті необхідно і достатньо, щоб у кримінальному правопорушенні, що вчиняється декількома особами, лише одна була осудна і досягла віку кримінальної відповідальності [4, с. 28].

Згодом Р. Галіакбаров змінив свою думку і дійшов висновку, що “немає співучасті там, де один з двох учасників кримінального правопорушення неосудний або не досяг віку кримінальної відповідальності”. Розвиваючи думку про двоякість поняття “групи”, Р. Галіакбаров в іншій праці вказує, що вона (група) – “багатогранне кримінально-правове явище, яке не вичерпується ознаками співучасті у кримінальному правопорушенні” [5, с. 119]. Згадана позиція була піддана аргументованій критиці М. Івановим, який слушно, на нашу думку, зазначив: “якщо підтримувати точку зору Р. Галіакбарова, доведеться змінювати ставлення і до поняття “особа”. В це поняття, як і в поняття “група”, доведеться вкладати два розуміння – кримінально-правове і виключно соціологічне, що призведе до неточності встановлюваних у кримінальному праві критеріїв кримінальної відповідальності і до правозастосовчого хаосу” [6, с. 78]. Свої судження з цього питання М. Іванов підтверджує висновком, що “співучасником може бути тільки особа осудна, яка досягла необхідного для кримінальної відповідальності віку, дії не класифікуватимуть як групові при наявності лише однієї особи, що досягла віку кримінальної відповідальності, чи однієї осудної особи” [6, с. 83].

Ми повністю підтримуємо таку думку, яку поділяє більшість науковців і яка впливає із змісту закону (ст. 26 КК України).

Суб’єкту кримінального правопорушення, відповідно до закону (ст. 18, ст. 26 КК України), незалежно від вчинення кримінального правопорушення одноосібно чи разом із іншими особами, повинні бути притаманні обов’язкові ознаки суб’єкта, тобто бути осудними і досягти вказаного в законі віку.

Для повного визначення співучасті загалом такої об’єктивної ознаки, як участь двох і більше суб’єктів у вчиненні кримінального правопорушення, недостатньо. Це пояснюється тим, що є випадки (на що звертали увагу в дореволюційній літературі), коли дії декількох осіб призводять до одного злочинного результату, проте їх не можна визнати співучастю. Для розмежування співучасті від інших випадків збігу діяльності декількох осіб у вчиненні одного кримінального правопорушення необхідно визначити другу важливу об’єктивну ознаку співучасті – спільну діяльність осіб у вчиненні кримінального правопорушення.

Щодо визначення ознаки спільності як об’єктивної чи суб’єктивної ознаки співучасті, то ми поділяємо позицію Ф. Бурчака, згідно з якою спільна злочинна діяльність передбачає наявність певної психологічної спільності, психологічного зв’язку між особами, які діють спільно. Встановлення мінімальної межі цієї психічної спільності дає змогу відокремити дії декількох осіб під час вчинення одного кримінального правопорушення, що становлять співучасть, від інших випадків збігу обставин місця і часу у вчиненні одного кримінального правопорушення [7, с. 42]. Ця позиція насамперед відповідає закону (ст. 26 КК України), оскільки співучасть визнається як умисна спільна участь у вчиненні кримінального правопорушення. Отже, йдеться про умисну спільність, тобто про специфіку діяння, вчиненого співучасниками, особливості зв’язку дій кожного з них із діяннями інших осіб і з спільно вчиненим кримінальним правопорушенням.

Що стосується діянь, вчинених за співучасті, то питання про наявність чи відсутність усвідомлення об’єктивних елементів, необхідних для визначення співучасті, виявляється складнішим. Адже в цьому випадку йдеться про суб’єктивне сприйняття не тільки своїх особистих дій, а й дій інших осіб і тільки залежно від типу сприйняття дається відповідна кримінально-правова оцінка вчиненого. Вимоги про необхідність встановлення факту усвідомлення намірів виконавця повинні стосуватися інших співучасників, зокрема підбурювача і пособника.

Отже, акцентуючи на суб’єктивних моментах ознаки спільності, розгляд її як в об’єктивній, так і в суб’єктивній площинах дає змогу розкрити її зміст.

С. Афіногенов також є прихильником об’єктивно-суб’єктивного підходу до визначення змісту ознаки спільності, але дещо по-іншому тлумачить його. Суть спільності як об’єктивної властивості співучасті, зазначає він, є в такому зв’язку співучасників, за якого їх дії є взаємообумовленими, а поведінка кожного – необхідною умовою дій іншого (інших) співучасника (співучасників) [8, с. 154].

Розкриття змісту спільності та її ознак є складною проблемою. Тому криміналісти, які займаються проблемою співучасті, відносять її або до загальних ознак, тобто ознак, що властиві як матеріальним, так і формальним складам кримінального правопорушення, або взагалі ігнорують цей поділ. Так, в одних випадках спільність зводилась до твердження, що діяння осіб, які спільно діють, взаємно доповнюються [9, с. 89]. Інші автори вбачають суть спільності у наявності причинного зв'язку між діями кожного співучасника і діями виконавця кримінального правопорушення [10, с. 54]. Наступна група авторів вважає, що спільність виявляється у тому, що дії співучасників є або умовою, або причиною співучасті.

У літературі наголошується на підвищеній суспільній небезпечності діянь, здійснених за співучасті. Так, Т. Тельнов зазначає, що порівняно з діями, що здійснюються індивідуально, співучасть є небезпечнішою тому, що в умовах взаємної підтримки знижується вплив стримуючих факторів поведінки, різко зростає готовність винних до небезпечних правопорушень, може бути завдано більше шкоди, вишуканішими стають способи вчинення кримінального правопорушення і методи приховування слідів. У конфлікт із суспільством втягується декілька осіб, чим обтяжується моральна шкода співучасті [11, с. 68].

М. Іванов вказує на ще один фактор, що свідчить про підвищену суспільну безпеку – більше психічне навантаження на потерпілого, внаслідок чого його опір буде менш інтенсивний [12, с. 78].

Хоча чинне кримінальне законодавство (п. 2, п. 9 ч. 1 ст. 67 КК України) передбачає спільне вчинення суспільно небезпечного діяння як обтяжуючу обставину, але не у всіх випадках. На нашу думку, підвищену безпеку слід констатувати у всіх випадках.

Оскільки спільна діяльність передбачає вплив її учасників один на одного, то ці дії стають взаємопов'язаними. Тут постає питання: яка форма такого взаємозв'язку? В кримінально-правовій літературі на це питання немає однозначної відповіді. Одні науковці стверджують, що взаємозв'язок між співучасниками є причинно-наслідковим, тобто що дії одного учасника є причиною дій іншого [13, с. 34].

Деякі автори вважають “помилковим погляд тих дослідників, які вважають, що дії співучасників є між собою у причинному зв'язку”. Вплив одних осіб на свідомість інших осіб “лише створює умови, які сприяють тому, щоб індивід зважився на який-небудь поступковий акт” [6, с. 112].

Такої ж думки і Т. Тельнов, який стверджував, що діяння співучасників є не причиною протиправної діяльності пов'язаних з ним осіб, а її умовою.

Така позиція авторів, на нашу думку, не є достатньо аргументованою. Річ у тім, що коли ми розглядаємо діяльність, то потрібно розрізняти її як певний процес, пов'язаний із поведінкою, і як її результат. До речі, на цю обставину звертає увагу і М. Іванов, зробивши правильний, на нашу думку, висновок: “Буде правильно вести мову, що не саме діяння, а його підсумок є причиною наслідків, що настали” [6, с. 121].

Звичайно, сам по собі вплив одного індивіда на інший фатально не підштовхує останнього на вчинення певних дій. Водночас можна стверджувати, що результат цього впливу, особливо схилення виконавця до вчинення кримінального правопорушення, є причиною його подальших дій, а не їх умовою. Умови, на відміну від причини, як відомо, не призводять до наслідків, а лише сприяють їм, прискорюють або, навпаки, гальмують розвиток наслідків.

Про те, що певна особа підбурила до вчинення протиправного діяння іншу, є умовою наступних дій виконавця, можливо вести мову у тих випадках, коли виконавець сам, не залежно від підбурювача, мав намір це вчинити.

У судовій практиці постійно висловлюється думка про те, що дії чи бездіяльність хоч об'єктивно і сприяли кримінальному правопорушенню, але вчинені без умислу, не можуть розглядатися як співучасть. Тому про односторонній зв'язок за співучасті може йтися лише у тому випадку, коли підбурювач знає, що він штовхає виконавця до вчинення кримінального правопорушення, пособник знає, що він допомагає виконавцю здійснити його протиправний задум. Саме така усвідомленість підбурювача і пособника про протиправну діяльність виконавця і своєї ролі в ній свідчить про спільність їх дій, а отже, дає змогу стверджувати про співучасть. Відсутність такої усвідомленості у підбурювача чи пособника виключає співучасть [7, с. 117].

Відтак правильніше, на нашу думку, характеризуючи ознаку спільності, розглядати не взаємообумовленість дій співучасників, а їх взаємопов'язаність. Основою взаємопов'язаності є функціональний зв'язок. Функціональний зв'язок відображений в узгодженості кожною особою своїх дій з поведінкою інших співучасників і який включає, по-перше, акти поведінки окремих співучасників (законодавець визначає це терміном "участь"); по-друге, об'єднання функцій всіх співучасників завдяки тому, що кожний співучасник виконує свої функції як у власних, так і в інтересах інших співучасників.

Висновки. Отже, можна зробити певні висновки. Співучасть є тільки там, де в злочині беруть участь дві і більше осіб, до того ж кожна з цих осіб повинна бути наділена ознаками суб'єкта кримінального правопорушення, тобто бути фізичною особою, осудною і досягти віку кримінальної відповідальності. Саме тому і вчиненням декількома особами єдиного кримінального правопорушення слід вважати тільки винну діяльність суб'єктів кримінального правопорушення.

Зміст спільності як об'єктивної ознаки кримінального правопорушення включає: а) самі діяння співучасників, їх специфіку і взаємопов'язаність, до того ж сукупність функціональних зв'язків за умисного створення умов і безпосередньо під час вчинення кримінального правопорушення в співучасті є необхідним елементом узгодженості та показником ступеня згуртованості співучасників; б) залежно від типу наслідків, можна виділити два види спільності: цілеспрямовану діяльність декількох суб'єктів і побічну діяльність декількох суб'єктів. Перший вид – традиційна співучасть із прямим умислом, за якого кожний співучасник бажає настання спільного результату, що інкримінується кожному співучаснику. Другий вид – пов'язаний із наявністю побічного конкретизованого чи невизначеного наслідку, що знаходиться за межами бажаного (це співучасть із непрямим умислом); в) спільність існує на двох рівнях: участь кожного співучасника у вчиненні кримінального правопорушення – проста співучасть і сукупна спільна діяльність всіх співучасників – групові кримінальні правопорушення; г) причинний зв'язок між діями кожного співучасника і спільним протиправним наслідком (у кримінальних правопорушеннях із матеріальним складом), а саме протиправні наслідки спричиняються спільними зусиллями всіх спільно діючих співучасників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Матышевский П. Уголовно-правовая охрана социалистической собственности. К. : Просвіта, 1972. 99 с.
2. Новицький Г. Співучасть у злочині та причетність до злочину за кримінальним правом України: проблеми кваліфікації. Донецьк : Юго-Восток, 2012. 237 с.
3. Тельнов П. Ответственность за соучастие в преступлении. М. : Юридическая литература, 1974. 208 с.
4. Галиакбаров Р. Юридическая природа группы в уголовном праве. *Советская юстиция*. 1970. № 20. С. 24–29.
5. Галиакбаров Р. Квалификация групповых преступлений. М. : Юридическая литература, 1980. 120 с.
6. Иванов Н. Понятия и формы соучастия в советском уголовном праве. Саратов : Издательство Саратовского университета, 1991. 128 с.
7. Бурчак Ф. Соучастие в преступлении: социальные, криминологические и правовые проблемы : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. К., 1986. 388 с.
8. Афиногенов С. Соучастие в преступлении: понятия, виды и формы : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 1991. 20 с.
9. Трайнин А. Учение о соучастии. М. : Юриздат, 1941. 160 с.
10. Шаргородский М. Некоторые вопросы общего учения о соучастии. *Правоведение*. 1960. № 1. С. 51–57.

Об'єктивні ознаки співучасті у кримінальному правопорушенні

11. Малахов П. Соучастие в воинских преступлениях в свете общего учения по советскому уголовному праву : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 1980. 20 с.
12. Ковалёв М. Соучастие в преступлении. Екатеринбург : Уральская государственная юридическая академия, 1999. 200 с.
13. Козлов А. Соучастие: традиции и реальность. СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. 360 с.

REFERENCES

1. Matyshevskiy, P. (1972). *Ugolovno-pravovaya ohrana sotsialisticheskoy sobtvennosti* [Criminal-legal protection of socialist property]. K. : Prosvita [In Ukrainian].
2. Novits'kiy, G. (2012). *Spivuchast' u zlochyni ta pryhetnic' do zlochynu za kryminal'nym pravom Ukrainy: problemy kvalifikatsii* [Complicity in a crime and involvement in a crime under the criminal law of Ukraine: problems of qualification]. Donets'k : Yugo-Vostok [In Ukrainian].
3. Tel'nov, P. (1974). *Otvettvennos' za souchactie v prectuplenii* [Responsibility for participation in a crime]. M. : Yuridicheskaya literatura [In Russian].
4. Galiakbarov, P. (1970). *Yuridicheskaya pripoda gruppy v ugovnom prave* [Legal nature of the group in criminal law]. *Sovetskaya yuchitsiya*. No. 20. Pp. 24–29 [In Russian].
5. Galiakbarov, P. (1980). *Kvalifikatsiya gruppovyh prestupleniy* [Qualification of group crimes]. M. : Yuridicheskaya literatura [In Russian].
6. Ivanov, N. (1991). *Ponyatiya i formy souchactiya v sovetskom ugovnom prave* [Concepts and forms of participation in Soviet criminal law]. Saratov : Izdatel'stvo Saratovckogo universiteta [In Russian].
7. Burchak, F. (1986). *Souchactie v prectuplenii: sotsial'nye, kriminologicheskie i pravovye problemy* [Complicity in a crime: social, criminological and legal problems] : dis... doktora yurid. nauk: 12.00.08 [In Russian].
8. Afinogenov, S. (1991). *Souchastie v prectuplenii: ponyatiya, vidy i formy* [Participation in a crime: concepts, types and forms] : avtopef. dis... kand. yurid. nauk: 12.00.08 [In Russian].
9. Traynin, A. (1941). *Uchenie o souchastii* [The doctrine of participation]. M. : Yurizdat [In Russian].
10. Shargorodskiy, M. (1960). *Nekotorye voprosy obshchego ucheniya o souchastii* [Some questions of the general doctrine of participation]. *Pravovedenie*. No. 1. Pp. 51–57 [In Russian].
11. Malahov, P. (1980). *Souchastie v voinskix prestupleniyah v svete obshchego ucheniya po sovetskomu ugovnomu pravu* [Participation in military crimes in the light of the general doctrine of Soviet criminal law] : avtopef. dis... kand. yurid. nauk: 12.00.08 [In Russian].
12. Kovalyov, M. (1999). *Souchastie v prectuplenii* [Participation in a crime]. Ekaterinburg : Ural'skaya gosudarstvennaya yuridicheskaya akademiya [In Russian].
13. Kozlov, A. (2001). *Souchactie: traditsii i real'noct'* [Participation: traditions and reality]. SPb. : Yuridicheskii tsentr Press [In Russian].

Дата надходження: 28.03.2022 р.

Kostyantyn Marysyuk

Lviv Polytechnic National University,

Doctor of Law, Prof.

Department of Criminal Law and Procedure

Institute of Jurisprudence, Psychology and Innovative Education

ORCID: 0000-0002-7483-3836

OBJECTIVE SIGNS OF COMPLICITY IN A CRIMINAL OFFENSE

The article is devoted to the analysis of objective signs of complicity in a criminal offense.

Objective signs of syphoning are characterized by: a) kilkie sign; b) a yakie sign; c) a single wrongful deduction for all spying students; d) a causal link between the spitting speakers and a single opposite result. The remaining two signs are indispensable for criminal offenses with a material warehouse.

In practice, all the victims of the problem of alcoholism recognize two main objective signs of alcoholism: a) *kilicnu* – the fate of a criminally committed *dekilkox* (not less than two) subjects; b) *yacicnu* – the culmination of a criminal offence.

It has been proven that complicity exists only where two or more people take part in a crime, and each of them must be endowed with the signs of a subject of a criminal offense – that is, be an individual, convicted and such that he has reached the age of criminal responsibility. That is why the commission of a single criminal offense by several persons should be considered only the guilty activity of the subjects of a criminal offense.

The content of community as an objective sign of a criminal offense includes: a) the actions of the accomplices themselves, their specificity and interconnectedness, and the totality of functional relationships in the deliberate creation of conditions and directly in the commission of a criminal offense in complicity is a necessary element of consistency and an indicator of the degree of cohesion of the accomplices; b) depending on the nature of the consequences, two types of community can be distinguished: the purposeful activity of several subjects and the side activity of several subjects. The first type is traditional complicity with direct intent, in which each accomplice desires the onset of a common result that is incriminated to each accomplice. The second type is associated with the presence of a side specific or indefinite consequence that is beyond the desired one (this is complicity with indirect intent); c) commonality exists at two levels: the participation of each accomplice in the commission of a criminal offense – simple complicity and the cumulative joint activity of all accomplices – group criminal offenses; d) a causal relationship between the actions of each accomplice and the general unlawful consequence (in criminal offenses with material elements), namely, the unlawful consequences are caused by the joint efforts of all jointly acting accomplices.

Key words: complicity, group of persons, criminal liability, rights, obligations.